

NAU NOM VE U MEDICINSKOG FAKULTETA UNIVERZITETA U BEOGRADU

Na sednici Nau nog ve a Medicinskog fakulteta u Beogradu, održanoj dana 09.03.2017. godine, broj 5940/09, imenovana je komisija za ocenu završene doktorske disertacije pod naslovom:

„Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zaštiti u Beogradu”

kandidata dr Marine Fišekovi Kreml , zaposlene u Domu zdravlja Novi Beograd u Beogradu. Mentor je Prof. dr Zorica Terzi -Šupi .

Komisija za ocenu završene doktorske disertacije imenovana je u sastavu:

1. Prof. dr Vesna Bjegovi -Mikanovi , profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu
2. Prof. dr Goran Trajkovi , profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu
3. Doc. dr Snežana Ukropina, docent Medicinskog fakulteta u Novom Sadu

Na osnovu analize priložene doktorske disertacije, komisija za ocenu završene doktorske disertacije jednoglasno podnosi Nau nom ve u Medicinskog fakulteta slede i

IZVEŠTAJ

A. PRIKAZ SADRŽAJA DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktorska disertacija dr Marine Fišekovi Kreml napisana je na ukupno 120 strana i podeljena je na slede a poglavlja: uvod, ciljevi rada i hipoteze, metod rada, rezultati, diskusija, zaklju ak, literatura i prilog. U disertaciji se nalazi ukupno 43 tabele i jedna šema. Doktorska disertacija sadrži sažetak na srpskom i engleskom jeziku, podatke o komisiji, zahvalnicu, biografiju kandidata i primer upitnika kojim su prikupljeni podaci.

U **uvodnom delu** disertacije opisana je istorijska pojava nasilja na radnom mestu. Na adekvatan na in je definisan pojam nasilja, navedena je detaljna klasifikacija, koje vrste i oblici nasilja na radnom mestu postoje. Precizno su opisani zlostavlja i i žrtve nasilja, kao i koji faktori rizika pove avaju mogu nost pojave nasilja. Jedno poglavlje je posve eno prevenciji nasilja na radnom mestu, njenim nivoima kao i doprinosu prevencije u spre avanju ove pojave. Tako e je

prikazan detaljan osvrt na dosadašnja saznanja vezana za pojam nasilja na radnom mestu u svetu, kao i kod nas u Srbiji.

Ciljevi rada su precizno definisani. Sastoje se od određivanja prevalencije nasilja u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite, identifikovanje socijalno-demografskih karakteristika ispitanika, karakteristika radnog okruženja i mera bezbednog radnog okruženja zaposlenih kao mogu ih prediktora nasilja u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite i identifikovanje preventivnih mera i aktivnosti za zaštitu od nasilja na radnom mestu u ustanovama zdravstvene zaštite. Pretpostavke istraživanja su bile da prevalencija nasilja na radnom mestu u ustanovama primarne zdravstvene zaštite jeste na nivou publikovanih stopa iz predhodnih međunarodnih istraživanja, da su socijalno-demografske karakteristike, mlade osobe, osobe ženskog pola i osobe nižeg stepena obrazovanja više izložene nasilju, kao i da karakteristike radnog okruženja kao što su smenski i noćni rad i opterećenje poslom dovode do više izloženosti nasilju na radnom mestu, kao i da dosadašnje mere koje postoje za zaštitu od nasilja u zdravstvenim ustanovama nisu adekvatne.

Metod rada. Istraživanje je sprovedeno kao studija preseka tokom oktobra 2012. godine do jula 2013. godine. Ispitivana populacija je obuhvatila sve zaposlene (medicinsko i nemedicinsko osoblje) u pet domova zdravlja koji su odabrani metodom slučajnog izbora od ukupno 16 domova zdravlja na teritoriji grada Beograda. Slučajni uzorak ispitanika je dobijen stratifikovanjem i višestapnim uzorkovanjem. Podaci su prikupljeni standardizovanim upitnikom „Radno okruženje zdravstvenih organizacija, psihofizički faktori i zdravlje zaposlenih” (*Workplace Violence in the Health Sector Country Case Studies Research - ILO/ICN/WHO/PSI*). Upitnik je nastao kao deo projekta „Program nasilja na radnom mestu u zdravstvenom sektoru 2000-2002.“ Podaci su analizirani metodama deskriptivne statistike, metodama za testiranje razlike i metodama regresionog modelovanja.

Rezultati su detaljno opisani i jasno predstavljeni. Prikazani su na 37 tabela i jednoj šemi. U prvom poglavlju prikazane su socijalno-demografske karakteristike ispitanika i karakteristike radnog okruženja. Rezultati su dalje prikazivani u odnosu na primenjeni upitnik, kolika je zastupljenost nasilja, tipovi nasilja na radnom mestu, kao i preventivne mere i aktivnosti zaštite od nasilja na radnom mestu. U rezultatima su prikazani prediktori nasilja u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite. Profil osobe koja je doživela nasilje na radnom mestu je predstavljen šemom.

Diskusija je napisana jasno i pregledno, uz prikaz podataka drugih istraživanja sa uporednim pregledom dobijenih rezultata doktorske disertacije.

Zaključak. Kandidat je jasnom analizom rezultata izneo zaključke i odgovorio na postavljene ciljeve i hipoteze. Zaključci istraživanja ukazuju da prevalencija nasilja u ustanovama primarne zdravstvene zaštite grada Beograda je visoka. Međutim u socijalno-demografskim karakteristikama ispitanika i karakteristikama radnog okruženja izdvojili su se pojedini prediktori nasilja na radnom mestu. Najveći značaj je dat triju preventivnim merama i aktivnostima za zaštitu od nasilja na radnom mestu u ustanovama primarne zdravstvene zaštite.

Korišćena **literatura** sadrži spisak od 125 referenci.

B. KRATAK OPIS POSTIGNutih REZULTATA

U istraživanju nasilja na radnom mestu u pet domova zdravlja grada Beograda, učestvovalo je 1526 ispitanika. Osobe ženskog pola činile su većinu i deo zaposlenih 83,9%, najveći broj zaposlenih, približno dve trećine činio je starosnu grupu od 30-49 godina. Polovina zaposlenih je srednjeg obrazovanja. Najzastupljenija profesionalna grupa bile su medicinske sestre 57,8%, dok su lekari činili 28,7%. Više od dvadeset godina radnog iskustva imalo je oko polovine zaposlenih. Osnovne karakteristike radnog okruženja odnosile su se na rad po smenama, rad u prepodnevniim satima, a u kontaktu sa pacijentima bilo je 83,3% zaposlenih. Približno 80% ispitanika provodi više od 50% svog radnog vremena na radnom mestu na kome je prisutno više od 20 zaposlenih. Više od polovine zaposlenih je imao podršku da prijavi nasilje na radnom mestu. Prevalencija nasilja na radnom mestu u ustanovama primarne zdravstvene zaštite iznosila je 52,6%. Najzastupljenije je verbalno nasilje 47,8% i mobbing 24,4%. Polovina zaposlenih je doživela bar jedan tip nasilja.

Preventivne mere zaštite od nasilja na radnom mestu su procenjivane na osnovu znanja zaposlenih o postojanju protokola plana mera za otklanjanje zdravlja i sprečavanje nasilja, mera u prevenciji nasilja na radnom mestu koje se sprovode u domovima zdravlja i važnosti preventivnih mera u sprečavanju nasilja na radnom mestu. Najveći broj zaposlenih ne zna da li postoje protokoli plana mera za otklanjanje zdravlja. Najveći značaj je dat bezbednosnim preventivnim merama i merama poboljšanja radnog okruženja.

Prediktor koji se izdvojio među u socijalno-demografskim karakteristikama ispitanika za pojavu nasilja na radnom mestu bila je profesionalna grupa. Medicinske sestre su najviše bile

ugrožene. Među karakteristikama radnog okruženja prediktori koji su se izdvojili bili su rad po smenama, rad između 18-07h, kontakt sa pacijentima, rad na radnom mestu sa više od 20 zaposlenih. Najveći broj zaposlenih koji je doživeo nasilje izjasnio se da nisu imali podršku u prijavljivanju nasilja.

C. UPOREDNA ANALIZA DOKTORSKE DISERTACIJE SA REZULTATIMA IZ LITERATURE

Istraživanje nasilja na radnom mestu u zdravstvenim ustanovama, pored značajne same teme koja zaokuplja interesovanje istraživača i privlači pažnju medija, društva i države u rešavanju ovog problema (Abbas et al, 2010; Kitaneh and Hamdan, 2012; Muzembo et al, 2015). Nasilje nije ograničeno na pojedinačne slučajeve, već predstavlja izuzetan teret za radnika, organizaciju i celitavu zajednicu. Rasprostranjenost nasilja teško je ponekad proceniti zbog opšteg odsustva podataka na nacionalnom nivou ili podataka samih radnih organizacija (Kitaneh and Hamdan, 2012; Pranjić et al, 2006; Radaković, 2010).

Istraživanja iz poslednjih dvadeset godina su zabeležila pojavu nasilja na radnom mestu, prava prevalenca bila je nepoznata i varirala je od zemlje do zemlje ali i unutar samih zemalja (Carmiluz et al, 2005; Di Martino, 2002; Najafi et al, 2014). Mogućnost upoređivanja podataka o zastupljenosti nasilja na radnom mestu zavisi od definicije nasilja, populacije koja se ispituje kao i metodologije istraživanja. U literaturi, istraživanja nasilja na radnom mestu predstavljaju pretežno studije preseka, a baziraju se na popunjavanju standardizovanog upitnika ili specifično dizajniranih upitnika. U literaturi još uvek ne postoje opšte prihvaćeni instrumenti za procenu nasilja na radnom mestu. Istraživanja koja su koristila upitnike u svojim metodama istraživanja morala su biti prilagođena i kulturalno adaptirana zbog svoje jasnoće i primenivosti (Abbas et al, 2010; Kitaneh and Hamdan, 2012).

Zastupljenost nasilja na radnom mestu u istraživanjima koja su bila dostupna, bila je od 22% do 86,5% (El-Gilany et al, 2010; Kitaneh and Hamdan, 2012; Yildirim and Yildirim, 2007). Studija sprovedena u Saudskoj Arabiji pokazala je da je 27,7% zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zaštiti bilo izloženo nasilju, više od jedne trećine (35,8%) je doživelo bar jedan nasilni incident (El-Gilany et al, 2010). U istraživanju među australijskim zdravstvenim radnicima - 64% lekara opšte medicine je doživelo nasilje na radnom mestu (Miedema et al, 2010). Ukupna prevalencija nasilja na radnom mestu u našem istraživanju je 52,6% među

zaposlenima u ustanovama primarne zdravstvene zaštite grada Beograda. Teški uslovi života, frustracije i stres u svakodnevnom životu povećavaju verovatno u agresivnog ponašanja ka zdravstvenim radnicima (Kitaneh and Hamdan, 2012). Slično drugim zemljama, veliki procenat nasilja na radnom mestu u Srbiji objašnjava se kulturološkim razlikama, razlikama u obrazovanju i neadekvatnim primenama propisa o bezbednosti na radu, kao i lošom organizacijom zdravstvenih ustanova.

Nasilje na radnom mestu ima svoje poreklo u velikom broju faktora. Istraživači su pokazali da neke socijalno-demografske karakteristike zaposlenih i karakteristike radnog okruženja predstavljaju rizik za pojavu nasilja (Abbas et al, 2010; AbuAlRub et al, 2007; Algwaiz and Alghanim, 2012; Kitaneh and Hamdan, 2012; Privitera et al, 2005). Zdravstveni radnici u našem istraživanju češće prijavljuju nasilje na radnom mestu u odnosu na nemedicinske radnike zdravstvenih ustanova, čak i do dva puta češće. Medicinske sestre, kao profesionalna grupa zdravstvenih radnika, češće prijavljuju nasilje, što se dešava i u drugim zemljama poput Francuske (39%), Velike Britanije (29%), Nemačke (28%), Holandije (10%) i Norveške (9%) (Estryn-Behar et al, 2008).

Rad po smenama smatra se faktorom visokog rizika za pojavu nasilja, kako u bolnicama tako i u domovima zdravlja (Edwards and Burnard, 2003). U našem istraživanju zaposleni koji su radili po smenama su oko dva puta češće prijavljivali nasilje na svom radnom mestu. Nasilje se dešavalo češće na radnim mestima gde je broj zaposlenih bio veći od 20, čak i do dva puta češće. Zaposleni u srednjim i velikim ustanovama su više doživljavali nasilje u odnosu na ustanove sa manjim brojem zaposlenih (Lee et al, 2014).

Zdravstveni radnici često vide nasilje kao sastavni deo posla (Shields and Wilkins, 2009) i imaju tendenciju da ga prihvate bez prijavljivanja. Nedostatak podrške da se nasilje prijavi u velikoj meri obeshrabruje zaposlene i podržava ponavljanje nasilja. Istraživanja pokazuju da ispitanici veruju da prijavljivanje nasilja je besmisleno i da menadžment ustanove neće preduzeti nikakav postupak (Abbas et al, 2010; Algwaiz and Alghanim, 2012; Di Martino, 2002; Gerberich et al, 2004; Kitaneh and Hamdan, 2012), kao i u našem istraživanju.

Mere bezbednog radnog okruženja imaju bitnu ulogu u prevenciji nasilja. Odnos između dizajna radnog okruženja, sigurnosnih mera i smanjenja nasilja je teško ispitati u zdravstvenom sistemu koji je veoma dinamičan. Pojedinačno ili u kombinaciji mere bezbednog radnog

okruženja mogu da u ine da se radnici ose aju sigurnije, ali je potrebno više istraživanja kako bi se prevazišle prepreke za njihovu realizaciju (McPhaul et al, 2008).

Protokol i procena pacijenata su se pokazale kao zna ajne mere prevencije nasilja na radu, u našoj studiji (16,1% do 17,8%). Postojanje programa sa kompjuterizovanom bazom podataka pacijenata sa istorijom nasilja, sistemom kontrole kretanja pacijenata, koriš enje identifikacionih bedževa i ograni enje broja posetilaca pacijenata smanjio je pojavu nasilnih napada za 91,6% u pojedinim zdravstvenim ustanovama (CDC, 2002).

Trening je jedan od elemenata sveobuhvatnog pristupa u borbi protiv nasilja na radnom mestu (Algwaiz and Alghanim, 2012; Kitaneh and Hamdan, 2012). U našem istraživanju se nije pokazala kao varijabla od zna aja, a svega 9,2% zaposlenih se izjasnio da se sprovodi u njihovoj zdravstvenoj ustanovi.

D. OBJAVLJENI RADOVI KOJI INE DEO DOKTORSKE DISERTACIJE

Fisekovic MB, Trajkovic GZ, Bjegovic-Mikanovic VM, Terzic-Supic ZJ. Does workplace violence exist in primary health care? Evidence from Serbia. *European Journal of Public Health* 2015; 25(4):693-698.

Fisekovic Kremic MB, Terzic-Supic ZJ, Santric-Milicevic MM, Trajkovic GZ. Encouraging employees to report verbal violence in primary health care in Serbia: a cross-sectional study. *Zdravstveno Varstvo* 2017; 56(1): 1-7.

E. ZAKLJU AK (obrazloženje nau nog doprinosa)

Doktorska disertacija „Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zaštiti u Beogradu” dr Marine Fišekovi Kremi , je prva u okviru koje je sprovedeno istraživanje o nasilju na random mestu u ustanovama primarne zdravstvene zaštite, primenom standardizovanog upitnika na reprezentativnom uzorku. Nasilje na radnom mestu nije samo individualni problem ve sistemski, za ije rešavanje je potrebna šira društvena akcija. Saradnja zaposlenih i poslodavaca je neophodna u identifikovanju i proceni potencijalne opasnosti od nasilja na radnom mestu. Ovo istraživanje omogu ilo je dobijanje podataka o veli ini problema zastupljenosti nasilja, vrstama nasilja i profilu osobe izložene nasilju na

radnom mestu. Tako e, omogu ilo je sagledavanje prediktora koji doprinose nastanku nasilja na radnom mestu. Istraživanje je doprinelo da se predlože mere/strategije koje bi pomogle u prevenciji nasilja na radnom mestu, unapre enju znanja i veština u komunikaciji sa korisnicima zdravstvene zaštite i bilo bi osnova za istraživanja nasilja u složenijim zdravstvenim sistemima kao što su bolni ki sistemi.

Ova doktorska disertacija je ura ena prema svim principima nau nog istraživanja. Ciljevi su bili precizno definisani, nau ni pristup je bio originalan i pažljivo izabran, a metodologija rada je bila savremena. Rezultati su pregledno i sistemati no prikazani i diskutovani, a iz njih su izvedeni odgovaraju i zaklju ci.

Na osnovu svega navedenog, i imaju i u vidu dosadašnji nau ni rad kandidata, komisija predlaže Nau nom ve u Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati doktorsku disertaciju dr Marine Fišekovi Kreml i odobri njenu javnu odbranu radi sticanja akademske titule doktora medicinskih nauka.

U Beogradu, 03.04.2017. godine

lanovi Komisije:

Mentor:

Prof. dr Vesna Bjegovi -Mikanovi

Prof. dr Zorica Terzi -Šupi

Prof. dr Goran Trajkovi

Doc. dr Snežana Ukropina
